

ORIGINALNI NAUČNI ČLANAK

Srđan Milošević*

USTAV BEZ ZEMLJE: NASTANAK KRALJEVINE SHS I VIDOVDA NSKI USTAV U NASTAVI USTAVNOG PRAVA U ZEMLJAMA NASLEDNICAMA JUGOSLAVIJE

Apstrakt: Vidovdanski ustav Kraljevine SHS, donet 28. juna 1921. godine, sto godina posle usvajanja ostaje nezaobilazna tema i povod za rasprave o razlozima neuspaha jugoslovenske države. Unitarističko-centralističko uređenje, danas unisono kritikovano kao neadekvatna ustavna forma za funkcionisanje jedne kompleksne zajednice kakva je bila Jugoslavija, svojevremeno je bilo legitimizovano konceptom narodnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Nacionalna koncepcija, tip državnog uređenja i nesporazumi u vezi sa time deo su ne samo političke već i ustavne istorije država nastalih raspadom Jugoslavije. U ovom radu analiziran je sadržaj udžbenika Ustavnog prava koji su u upotrebi na pravnim fakultetima u državama naslednicama, koji su postojali u kontinuitetu od raspada Jugoslavije do danas i na kojima se obrazuje najveći broj pravnika u konkretnim državama. Način na koji se prikazuje iskustvo zajedničke ustavne istorije iz prve decenije postojanja jugoslovenske države, posle sloma socijalističke paradigme koja je bila pretežno unisona, danas umnogome sadržinski i interpretativno prati nacionalne granice država naslednica.

Ključne reči: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Vidovdanski ustav, Ustavno pravo, udžbenici.

1. UVOD

Vidovdanski ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (KSHS) iz 1921. godine počiva u prošlosti koja se čini udaljenijom od jednog veka, koliko je hronološki zaista udaljen trenutak njegovog donošenja. Tom utisku doprinosi okolnost da se taj akt nalazi ispod najmanje četiri istorijska sloja. Najpre je 1929. godine uvedena diktatura kralja Aleksandra Karađorđevića i ustav iz 1921. godine prestao je biti osnovom poretka Kraljevine Jugoslavije. Zatim je 1931. kralj Aleksandar oktroisao novi ustav,

* Naučni saradnik, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd;
e-mail: srdjan.milosevic@inis.bg.ac.rs

koji je, u suštini, konsolidovao režim diktature.¹ Pošto je 1941. godine nastupila okupacija Jugoslavije i njena podela, taj raspad zemlje stvorio je za period od četiri godine jedno sasvim novo stanje, iako legitimitet promena nikada nije priznat, a Kraljevina Jugoslavija je nastavila da živi kao subjekt međunarodnog prava.² Iako su 1941. godine nastupili okupacija i komadanje Kraljevine Jugoslavije, ideja zajedničke države opstala je i u građanskoj i u revolucionarno-komunističkoj paradigmi. Po završetku Drugog svetskog rata, 1945. godine, u Jugoslaviji je nestalo monarhijske vlasti i buržoaskog poretka u čijem okviru se Vidovdanski ustav kretao.³ Konačno, 1991. godine nestalo je i same države čiju je unutrašnju arhitekturu u prvoj deceniji njenog postojanja taj ustav definisao.

Prekriven tako masivnim slojevima istorije, Vidovdanski ustav se kroz njih teško probija, pa se ne bi bez zadržke mogao smatrati delom ustavne tradicije država nastalih raspadom Jugoslavije, već bi se pre moglo otići u drugu krajnost, tvrdnjom da ovaj istorijski dokument istinski predstavlja (samo) njihovu istoriju.⁴ Ipak, i takav bi zaključak bio veoma površan. Iako nema ni države koju je konstituisao, a ni bilo kakvog institucionalnog kontinuiteta, Vidovdanski ustav predstavlja jednu od ključnih tačaka debate o unitarizmu-centralizmu, s jedne, i federalizmu, s druge strane. Preko tog pitanja, ovaj ustav nalazi se u središtu debate o međunacionalnim odnosima na delu evropskog kontinenta koji je nekada zauzimala Jugoslavija, a na kojem se danas nalaze države koje su nezavisnost stekle u procesu njenog raspada. Sasvim konkretno, u raspravama o „kriVICI“ za loše međusobne odnose nad tim državama još uvek lebdi avet ove kratkotrajne konstitucije, čiji je značaj odavno napustio područje prava u užem smislu i postao deo šire političke i akademske rasprave, kao karika u lancu kojim su sputani pomenuti međunacionalni odnosi.

Istovremeno, podučavanje o Vidovdanskom ustavu i dalje je deo procesa obrazovanja pravnika (istina sporedan, ali ipak prisutan) u svim državama naslednicama Jugoslavije, pa je, upravo u kontekstu prethodno rečenog, relevantno i pitanje na koji način se u tim državama o Vidovdanskom ustavu govori u udžbeničkoj literaturi. Analiza tog sadržaja može nam odgovoriti na pitanje sa kakvim znanjem o Vidovdanskom ustavu se

1 Dobrivojević, I., 2006, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra (1929–1935)*, Beograd, Institut za savremenu istoriju.

2 Čulinović, F., 1970, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, Beograd, Vojnoizdavački zavod.

3 Milošević, S., Ukidanje monarhije u Jugoslaviji: stav jugoslovenskih komunista prema monarhiji od Drugog zasedanja AVNOJ-a do izbora 1945. godine, u: Janjetović, Z., (ur.), 2013, *Istraživanja saradnika Instituta za noviju istoriju Srbije: istorijska tribina*, Beograd, INIS, str. 153–182.

4 O razlici između tradicije i istorije vid.: Heitzenrater, R. P., 2002, Tradition and History, *Church History*, 71/3, pp. 621–638.

očekuje da svršeni pravnici napuštaju visokoškolske ustanove na kojima se formiraju; kakav je odnos udžbeničkog sadržaja i oficijelnih interpretacija istorije Jugoslavije; da li načini izlaganja ove materije podstiču problematizovanje dominantnih narativa i upućuju na postojeće drugačije, pa i suprotstavljene perspektive? Uopšte: da li se u nastavnom sadržaju na intelektualno podsticajan način tematizuju kontroverze koje prate Vidovdanski ustav?

U ovom radu baviću se udžbenicima Ustavnog prava, budući da još uvek istrajava tradicija da se ustavna istorija, u manjem ili većem obimu, izlaže u nastavi ovog predmeta. Činjenica je, međutim, da je ta tradicija sve manje prisutna. Udžbenik je kao didaktičko sredstvo veoma pogodan za analizu sadržaja utoliko što je obavezno štivo sa formativnim značajem za svog korisnika, a istovremeno je i masovno sredstvo prenošenja saznanja, koncepata i interpretacija, pa je očekivano da udžbenik vrši širi uticaj od naučnih i stručnih monografija. Udžbenik, rečju, sadrži svojevrstni bazični kanon opšteprihvaćenih činjenica i interpretacija, što ga čini izrazito značajnim medijumom. Istina, formativni i autoritativni značaj udžbenika je u savremenom svetu, koji karakteriše znatno veća dostupnost informacija i relativizovanje kanona značajno redukovano, ali ipak sadržaji iz ove vrste literature opstaju kao autoritet za svoje korisnike.

Za potrebe ove analize korišćeni su udžbenici koji su bili u upotrebi tokom devedesetih godina prošlog veka, kao i oni koji su aktuelni u nastavi Ustavnog prava danas. U radu su analizirani udžbenici koji su bili (ili su još uvek) u upotrebi na najvećim pravnim fakultetima (u pogledu brojnosti budućih pravnikâ koji se na njima školuju) u državama naslednicama Jugoslavije, i to u Ljubljani (koautorski udžbenik Franca Grada, Igora Kaučiča i Saše Zagorca), u Zagrebu (koautorski udžbenik Smiljka Sokola i Branka Smerdela i drugih, koji samostalno potpisuje Branko Smerdel), u Sarajevu (Kasim Trnka), u Banjoj Luci (Rajko Kuzmanović), u Beogradu (udžbenik Ratka Markovića, i drugi, noviji udžbenik autora Vladana Petrova i Marka Stankovića), u Novom Sadu (Slobodan Orlović), u Podgorici (Mijat Šuković) i u Skoplju (koautorski udžbenik Svetomira Šarića i Gordane Siljanovska-Davkove). U suštini, iako su najčešće korišćena izdanja posle 2000. godine, reč je najčešće o udžbenicima koji su bili u upotrebi i tokom devedesetih godina XX veka, ali su doživeli više izdanja, a u materiji koja nas interesuje nisu uopšte ili nisu značajnije menjani.⁵

5 Tokom pisanja ovog rada na raspolaganju nisu uvek bili svi relevantni udžbenici, naročito iz devedesetih godina. Budući da je autor sukcesivno dolazio do tih starijih izdanja, naknadnim upoređivanjem sadržaja starijih i novijih izdanja istog udžbenika utvrđeno je da ni u najnovijim izdanjima, kada je reč o udžbenicima čija su prva izdanja izašla devedesetih godina, istorijska tematika nije uopšte ili nije značajnije

2. ISTORIJAT UJEDINJENJA I VIDOVDANSKOG USTAVA I NJEGOVE GLAVNE ODREDBE

Osnova na kojoj je počivalo ujedinjenje Južnih Slovena koji su se našli u prvoj jugoslovenskoj državi bila je ideja „narodnog jedinstva“. Ona je u osnovi podrazumevala da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan „troimeni narod“, istorijom tragično razdeljen, ali srećnim raspletom okolnosti po završetku prvog globalnog sukoba darivan šansom da ostvari državno jedinstvo. Ovde valja podvući da je ova ideja imala relativno široku podršku među intelektualnom i političkom elitom i da je u svakom slučaju bila različita od ideje o unitarnoj državi, centralistički uređenoj: mnogi među pristalicama „narodnog jedinstva“, kao nacionalne ideologije, nisu nipošto želeli da zajedničku državu vide kao unitarnu. Štaviše, osim opšteg koncepta „narodnog jedinstva“, pogledi na bezmalo sve druge identitetske sadržaje bili su uslovljeni užim nacionalnim ideologijama.⁶ Na konceptu narodnog jedinstva stajao je i prvi sveobuhvatniji sporazum između aktera politike ujedinjenja – vlade Kraljevine Srbije i Jugoslovenskog odbora – Krfska deklaracija iz jula 1917. godine. Krfska deklaracija je sadržala program ujedinjenja Jugoslovena u unitarnu monarhiju, na čelu sa dinastijom Karađorđević, uređenu ustavom koji bi donela kvalifikovana većina predstavnika naroda.⁷ Kasnije, novembra 1918. godine, koalicija Jugoslovenskog odbora, delegacije jugoslovenskih političara iz Austrougarske i srpske opozicije, jedinstvenim pritiskom na vladu Nikole Pašića, izdejstvovala je na razgovorima u Ženevi da pitanja koja su na Krfu bila rešena ostavi otvorenim za buduću ustavotvornu skupštinu.⁸

Proglašenje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca⁹ 1. decembra 1918. godine, čitanjem adrese delegacije Narodnog vijeća Države SHS i regentovog

menjana, pa su zadržavane novije reference. Za pomoć u pribavljanju materijala za ovaj članak u vidu relevantnih ekscerpata udžbenika Ustavnog prava veliku zahvalnost dugujem uvaženim kolegama prof. dr Saši Zagorcu (Ljubljana) i prof. dr Đorđu Gardaševiću (Zagreb).

- 6 Opširnije u: Bakić, J., 2004, *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma*, Zrenjanin, Gradska biblioteka „Žarko Zrenjanin“; Gajević, D., 1985, *Jugoslovenstvo između stvarnosti i iluzija*, Beograd, Prosveta.
- 7 O Krfskoj deklaraciji vid.: Janković, D., 1967, *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija*, Beograd, Savremena administracija.
- 8 Petranović, B., Zečević, M., 1987, *Jugoslovenski federalizam. Ideje i stvarnost*, 1, Beograd, Prosveta, str. 59–64.
- 9 Prvo ime zajedničke države bilo je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, a tek je naknadno, jula 1920. godine, naziv promenjen u Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Milošević, M., 2000, *Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca – prvi naziv jugoslovenske države*, *Arhiv*, 1, str. 97–111.

odgovora na adresu (Prvodecembarski akt),¹⁰ bilo je praćeno provizornim ustavnim stanjem. Sam Prvodecembarski akt je stvorio (pre nego prejudicirao) određenu ustavnu realnost (monarhija, unitarna država), sa kojom je buduća Ustavotvorna skupština morala da računa, ali je ustavno definisanje države tek predstojalo. U periodu od dve i po godine, koliko je proteklo od proglašenja zajedničke države do usvajanja njenog ustava, provizorno stanje je bilo regulisano tako što su političkim odlukama realnih nosilaca političke moći strukturisani organi nalik na parlamentarnu državnu arhitekturu: kralj (faktički je reč o prestolonasledniku-regentu Aleksandru), vlada i Privremeno narodno predstavništvo (PNP).

Naročito je ovaj poslednji navedeni činilac bio specifičan, budući da su ga sačinjavali predstavnici koji su bili izabrani pre 1914. godine, u svim različitim okolnostima i za različita predstavnička tela sa prostora koji je zauzimala novostvorena jugoslovenska država, a delimično je ovo privremeno predstavništvo popunjeno poslanicima izabranim na posebno organizovanim izborima marta 1919. godine (na Kosovu i u Makedoniji). Tako sastavljeno telo bilo je prvi zakonodavni organ novostvorene države, svojevrtni kvaziparlament, sazvan na osnovu vladinog ukaza, s tim što su poslanike delegirala predstavnička tela pokrajina u sastavu novonastale države. Posle prestrojavanja i koaliranja grupa koje su ušle u PNP, ustalila se njegova struktura u kojoj je dominirala Demokratska stranka sa 120 poslanika. Njoj nasuprot stajala je Parlamentarna zajednica (čine je Radikalna stranka sa 67 poslanika, zatim pretežno slovenačko-klerikalni Jugoslovenski klub sa 33 poslanika i Narodni klub, sastavljen uglavnom od hrvatskih parlamentaraca, sa 31 poslanikom). Postojalo je i nekoliko manjih grupacija: socijaldemokrate i deo poslanika iz Crne Gore sa po 11 članova i po pet radikalskih disidenata i naprednjaka. Posle izbora u Makedoniji i na Kosovu, broj poslanika se kretao između 283 i 287. Iako je bilo zamišljeno kao zakonodavno telo, PNP je svoj rad uglavnom iscrpljivalo u beskrajnim političkim debatama i nadgornjavanjima, pa je do kraja rada, oktobra 1920. godine, njegov zakonodavni učinak bio mizeran, a u svom kratkotrajnom životu PNP je razmatralo čak 13 deklaracija novih vlada (oko 10% svih sednica).¹¹

10 Za ovaj čin naročito je važno naglasiti da je izveden mimo, a u određenim aspektima i u suprotnosti sa uputstvima koje je svojoj delegaciji dalo Narodno vijeće u Zagrebu. Naputak, Adresu Narodnog vijeća i Odgovor na adresu vid. u: Petranović, B., Zečević, M., 1987, str. 73–78.

11 O tome više: Gligorijević, B., 1979, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929*, Beograd, Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, str. 17–65; Engelsfeld, N., 1989, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb, Globus, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Banac, I., 1995, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb, Diureux, str. 313–319.

Najvažniji zadatak PNP-a bio je da obavlja funkciju parlamenta do izbora za Ustavotvornu skupštinu, kao i da pripremi ove izbore. Oni su sprovedeni u novembru 1920. godine, uz relativnu pobjedu dotadašnjih vladinih grupacija, demokratske (sa 92 poslanika) i radikalne (sa 91 poslanikom). Ovi rezultati bili su takvi da nisu omogućavali da među 419 izabраниh poslanika obezbedi ubedljivu većinu za vladin centralistički projekat ustava, a kamoli kvalifikovanu, kakva je bila predviđena ranijim političkim dogovorima.¹² Štaviše, opozicione stranke, čiji su predstavnici bili izrazito malobrojni u PNP-u, na izborima su ostvarile veliki uspeh, uključujući tu pre svega Hrvatsku pučku seljačku stranku (preimenovanu nešto kasnije u „republikansku“), koja je sa 50 poslanika (nasuprot 2 koliko je imala u PNP-u) postala četvrta skupina po snazi u Konstituenti, u čijem radu, doduše, nije učestvovala.¹³ Tome treba dodati i da su treću snagu po jačini činili komunisti, sa 50 poslaničkih mandata.¹⁴

Ustavotvorna moć skupštine, koja je počela sa radom decembra 1920, bila je ograničena, najpre, Prvodecembarskim aktom. Osim toga, njen poslovnik je propisao ministarski savet, što je već samo po sebi predstavljalo rđav presedan i loš početak rada Konstituante. Poslanici su bili dužni da polože zakletvu kralju, čime je i formalno derogirano pravo ustavotvorne skupštine da odlučuje o tipu državnog uređenja, pri čemu je kralj imao čak i pravo njene disolucije.¹⁵

Za ustav nove države u konkurenciji je bilo više predloga – jedan vladin i veći broj opozicionih, ali je, suštinski, vladin projekat bio jedini koji je imao realnih šansi da bude usvojen.¹⁶ Vlada je svoj nacrt ustava, posle iscrpne skupštinske debate, stavila na glasanje u načelu 12. maja 1921. godine. Posle usvajanja vladinog predloga, prešlo se na specijalnu raspravu,

12 Ovde se, pre svega, misli na Krfsku deklaraciju, koja je imala prvenstveno politički značaj. Iako nije bila pravno obavezujuća, njeno nepoštovanje podsticalo je nepoverenje i sumnje u buduće dogovore.

13 Gligorijević, B., 1979, str. 73–89; Banac, I., 1995, str. 319–324.

14 *Ibid.*, str. 73–89.

15 *Ibid.*, str. 89–94.

16 U istoriografiji su relativno iscrpno analizirani i opozicioni predlozi ustava: Popović, O., 1987, Oblik državnog uređenja prema nacrtima parlamentarne opozicije u Kraljevini SHS u vreme donošenja prvog jugoslovenskog ustava, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 3–4, str. 384–404; Kršljanin, N., 2020, The parliament of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes: projects, the constitution, and reality (1918–29), *Parliaments, Estates and Representation*, 2, pp. 2–6; Zver, M., 1991, Slovenske ustavno-pravne zamisli Jugoslavije (1921, 1974 in 1990), *Časopis za kritiko znanosti*, 132–133, str. 77–96; Grubić, N., 1991, Suverenost u Nacrtu Ustava Hrvatske republikanske seljačke stranke iz 1921. godine, *Dometi: kultura, književnost, društvena pitanja*, 4–5, str. 297–302; Ivašković, I., 2018, The Vidovdan Constitution and the Alternative Constitutional Strategies, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 3/4, str. 525–551.

koja je trajala do 28. juna, kada je ustav usvojen i proglašen od strane regenta Aleksandra.¹⁷ U međuvremenu, na insistiranje opozicionih poslaničkih klubova, u vladin nacrt ustava, koji je konačno i usvojen, unet je odeljak o ekonomskim i socijalnim pravima.¹⁸ Jedno od najtežih ograničenja vidovdanske ustavnosti bilo je usvajanje ustava prostom većinom glasova poslanika koji su, mahom, dolazili iz srpske sredine.¹⁹

Vidovdanski ustav je počivao na koncepciji nacionalnog jedinstva troplemenog, odnosno troimenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca.²⁰ Ovo trojstvo unutar jednog bilo je minimalni realistični ustupak idealističkoj koncepciji jedinstva, koji je objašnjavan viševjekovnim obitavanjem ova tri, kako se tada govorilo – „plemena“²¹ jednog istog naroda u različitim državno-pravnim, kulturnim i verskim okruženjima. O priznavanju „plemenske“ posebnosti drugih naroda unutar jugoslovenskog okvira u zvaničnoj politici nije bilo ni govora, iako su u slučaju tada nepriznatih Makedonaca, Crnogoraca i Bošnjaka postojale tendencije koje su jasno ukazivale na njihovu identitetsku posebnost u odnosu na tri priznata „plemena“.²²

Koncept narodnog jedinstva legitimisao je centralističko uređenje države, kao i zaobilazjenje zahteva za kvalifikovanom „plemenskom“ većinom za donošenje prvog ustava jugoslovenske države. Naime, polazište ustavotvorca je bilo da, ako je već reč o jednom narodu, „plemenske“ razlike u pogledu

17 Za detalje o političkim okolnostima i istorijatu donošenja ustava videti: Pellicciari, I., 2004, *Tre nazioni, una costituzione. Storia costituzionale del Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (1917–1921)*, Soveria Mannelli, Rubbettino; Fira, A., 2011, *Vidovdanski ustav*, Beograd, SANU. Za iscrpnu pravnu analizu Vidovdanskog ustava vid.: Jovanović, S., 1924, *Ustavno pravo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd, Geca Kon.

18 Fira, A., 2011, str. 168.

19 Ova činjenica bitno je opredelila potonja viđenja ovog ustava kao akta kojim se uspostavlja hegemonija srpskog činioca u Jugoslaviji. Tome su doprinosile i razne manifestacije političkih stavova pojedinih aktera. Radikalska Samouprava, zvanični organ jedne od najvećih stranaka – Radikalne stranke, donela je 30. juna 1921. godine članak pod naslovom „Ovogodišnji Vidovdan povratio nam je carstvo“. Banac, I., 1995, str. 332.

20 O ustavnom značaju ove identifikacije vid.: Marinković, T., *Ustavni identitet vidovdanske Jugoslavije*, u: Begović, B., 2020, *Sto godina od ujedinjenja – formiranje države i prava*, Beograd, Pravni fakultet, str. 95–121.

21 Pojam „pleme“ korišćen je kako bi se pojačala ideja narodnog jedinstva: narod je jedan, a razlike unutar njega su plemenskog (dakle subetničkog) karaktera. Pojam je i refleks svojevrsnog istoricizma, budući da su skupine koje su činile slovensku masu prilikom naseljavanja na Balkan nazvane upravo plemenima.

22 Nacionalnu posebnost današnjih Bošnjaka uočavao je tada i jedan od vodećih srpskih istoričara i filologa Ljuba Stojanović, koji je govorio o Muslimanima (sa velikim „M“), kao o „narodu bez narodnog imena“. Gligorijević, B., *Državno i društveno uređenje Jugoslavije u gledištima srpskih republikanaca 1919–1925, Istorija 20. veka*, 2, str. 17–18, prema: Petranović, B., Zečević, M., 1987, str. 113.

prihvatanja ustavnih rešenja nisu imale većeg značaja. Ovo logiciziranje se pokazalo jednom od najtežih zabluda vidovdanskog ustavotvorca, budući da je to osnovno polazište bilo nedovoljno da ustavu obezbedi legitimitet, sve i kada je koncept narodnog jedinstva prihvatila velika većina relevantnih činilaca. Ideologija narodnog jedinstva jednostavno nije bila dovoljno snažna da prikrije notornu činjenicu da je za ustav glasao najveći broj poslanika Srba, kojima su se pridružili muslimanski poslanici (posle izdejstvovanih povlastica za begovat) i tek neznatan broj predstavnika Hrvata i Slovenaca.

Pored monarhijskog i unitarističko-centralističkog uređenja, Vidovdanski ustav je propisivao i parlamentarni tip vlade, ali je reč o dualističkom modelu parlamentarizma, u kojem je vlada bila odgovorna i monarhu i narodnom predstavništvu.²³ To je bilo konsekvantno modelu ustavnog pakta, kojem pripada Vidovdanski ustav. Zatim, ustav je – po oficijelnom obrazloženju – u cilju izbegavanja pokrajinskog partikularizma, predvideo podelu zemlje na 33 oblasti, koje ne bi pratile istorijske granice, što je naišlo na snažan otpor, naročito u Hrvatskoj, ali i u Sloveniji i Crnoj Gori. Te oblasti bile su, zapravo, tipičan primer dekoncentracije vlasti (a ne njene decentralizacije), kao oblik približavanja državnih (dakle centralnih) organa građanima.²⁴ Konačno, važno je naročito istaći korpus socijalno-ekonomskih prava koje je ustav garantovao, po ugledu na nemački Vajmarski ustav.²⁵

3. TEMATIZACIJA PRVODECEMBARSKOG AKTA I VIDOVDANSKOG USTAVA U NASTAVI USTAVNOG PRAVA POSLE RASPADA JUGOSLAVIJE

Pre nego što pređemo na osnovnu temu ovog rada, odnosno na analizu sadržaja o ujedinjenju Južnih Slovena 1918. i ustavnom definisanju

23 Jovanović, S., 1995, str. 92–94; Fira, A., 2011, str. 161–167; Janković, D., Vidovdanski ustav, u: Grupa autora, 1958, *Iz istorije Jugoslavije 1918–1945*, Beograd, Nolit, str. 182–191.

24 Oblasti koje su bile predviđene Vidovdanskim ustavom Marko Pavlović definiše kao regione. Vid.: Pavlović, M., 2012, *Jugoslovenska Kraljevina: prva evropska regionalna država*, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 141, str. 503–521.

25 Ova tema je takođe dobila nekoliko istraživačkih radova: Kandić, Lj., 1969, *Socijalno ekonomske odredbe Vidovdanskog ustava i Vajmarski ustav*, *Zbornik radova*, 3, str. 321–337; Kandić, Lj., *Ustavni poredak između dva rata, sa posebnim osvrtom na socijalno-ekonomski program ustava od 1921. i 1931.*, u: Jovičić, M., (ur.), 1990, *Dva veka savremene ustavnosti: zbornik radova sa naučnog skupa održanog 17. i 18. septembra 1987*, str. 577–588; Fira, A., 2011, 168–178; Kosnica, I., *Social Rights in the First Yugoslavia (1918–1941): Tradition, Model and Deviations*, in: Frenkel, D. A., Varga, N., (eds.), 2019, *New Studies in History and Law*, Atena, Athens Institute for Education and Research, pp. 91–101.

države nastale tim ujedinjenjem (1921), kratko treba napomenuti da je u periodu socijalističke Jugoslavije (1945–1991) među autorima udžbenika za predmet Ustavno pravo postojao interpretativni konsenzus o nastanku Jugoslavije i o sadržaju i smislu potonjeg donošenja Vidovdanskog ustava. Pre svega, isticano je da je nastanak Jugoslavije bio opravdan, pa i progresivan istorijski čin.²⁶ Osim toga, iako su isticane određene specifičnosti od značaja za konkretnu sredinu (npr. u udžbeniku korišćenom na Pravnom fakultetu u Ljubljani naglašavano je prvenstvo slovenačkog *Narodnog sveta* koji je poslužio kao model za slična tela u drugim pokrajinama; isticanje hrvatske državnosti sa kojom Hrvatska ulazi u Jugoslaviju u udžbeniku koji je korišćen na Pravnom fakultetu u Zagrebu; naročito oštar ton o ulozi srpske buržoazije u donošenju Vidovdanskog ustava u udžbeniku koji je korišćen na Pravnom fakultetu u Beogradu) u svim udžbenicima Ustavnog prava korišćenim u većim univerzitetskim centrima socijalističke Jugoslavije ocene koje se tiču Vidovdanskog ustava bile su u skladu sa osnovnim činjenicama o ovom aktu. Nezaobilazne su bile ocene o pogubnom unitarizmu-centralizmu, snažnom položaju monarhije, „krnjem“ parlamentarizmu i neautentičnoj, „lažnoj“ demokratiji. Naročito je bila naglašavana funkcija ustava kao instrumenta vladavine buržoazije, sa isticanjem hegemonije njenog srpskog dela.

U poređenju sa literaturom korišćenom na drugim univerzitetima u Jugoslaviji udžbenik Jovana Đorđevića je sadržao ubedljivo najteže kvalifikacije u vezi sa Vidovdanskim ustavom. Ne dotičući se gotovo uopšte sadržaja odredaba ustava, Đorđević se pretežno bavio okolnostima koje nisu imale ustavnopravni karakter. Naglašavajući da je ustav bio zasnovan na „hegemonističkoj i nenaučnoj koncepciji o postojanju nacionalnog jedinstva u Jugoslaviji“, on je otelotvoravao „ideologiju hegemonističke srpske buržoazije“ koja je „uz pomoć pojedinih delova reakcionarne buržoazije ostalih naroda nametnula svoju vladavinu u novoj državi“ i koju je karakterisala „nesposobnost [...] kao buržoazije vladajuće nacije da shvati i reši nacionalno pitanje i da zadovolji osnovne zahteve narodnih masa za nacionalnom slobodom, ravnopravnošću, političkim pravima i boljim uslovima materijalnog života“.²⁷ Nijedan drugi udžbenik iz epohe socijalizma nije ovako oštro intonirao ocene o Vidovdanskom ustavu, što je bilo u skladu sa dominantnim pristupom da kritika unutar sopstvenog konteksta (u ovom slučaju srpskog) bude i najjača.

26 Đorđević, J., 1989, *Ustavno pravo*, Beograd, Savremena administracija, str. 89; Mratović, V., Filipović, M., Sokol, S., 1981, *Ustavno pravo*, Zagreb, Pravni fakultet, str. 110; Strobl, M., Kristan, I., Ribičič, C., *Ustavno pravo SFR Jugoslavije*, Ljubljana, Pravna fakulteta v Ljubljani, Dopolna delavska univerza, str. 25.

27 Đorđević, J., 1989, str. 89–90.

Budući da je napred rečeno ipak bilo, uz nešto blaže jezičke formulacije, interpretativni kanon u pogledu Vidovdanskog ustava u vreme socijalističke Jugoslavije, kakve su se promene dogodile u periodu posle sloma i socijalizma i Jugoslavije?

Jedna od radikalnijih promena je potpuni izostanak ove materije u pojedinim udžbenicima. U slučaju udžbenika Ustavnog prava koji su u upotrebi na pravnim fakultetima univerziteta u Novom Sadu i u Skoplju, ova materija je sasvim izostavljena. To su, inače, jedina dva fakulteta na kojima nema nikakvih sadržaja vezanih za Vidovdanski ustav u nastavi Ustavnog prava. Zapravo, postoji samo neznatan izuzetak u udžbeniku Slobodana Orlovića (Novi Sad): za razliku od udžbenika čiji je autor Marijana Pajvančić i u kojem zaista nema tematizacije Vidovdanskog ustava, u novijem udžbeniku Orlovića, u okviru veoma svedenog poglavlja „Razvoj srpske ustavnosti“ nalazi se samo podatak da je prva Jugoslavija najpre uređena Vidovdanskim ustavom iz 1921, a potom Oktroisanim iz 1931, uz konstataciju da Vidovdanski ustav „baštini tradiciju srpske ustavnosti i parlamentarizma, s tim da je vlada i dalje odgovorna i skupštini i monarhu“.²⁸ Ovde se očigledno radi o racionalizovanju nastavnog sadržaja, izostavljanjem materije koja pre svega pripada istoriji prava. S druge strane, u makedonskom udžbeniku, čiji su autori Škarić i Siljanovska-Davkova, primenjen je pristup da se ustavnoistorijska tematika uvodi samo ukoliko je reč o aktima koji su od značaja za makedonsku državnost, što je slučaj sa ustavima SR Makedonije iz perioda socijalističke Jugoslavije.²⁹

Zanimljivo je da je u udžbeniku Ustavnog prava koji je bio u upotrebi na Pravnom fakultetu u Zagrebu tokom devedesetih godina sasvim izostalo pominjanje Vidovdanskog ustava, da bi se ova tema, u srazmerno svedenom obliku, vratila na stranice osnovne studentske literature tokom dvehiljaditih. Reč je, naime, o dva udžbenika: o udžbeniku čiji su autori Smiljko Sokol i Branko Smerdel (2006) i o udžbeniku koji je napisao Smerdel samostalno (2013). Očito je autor istorijskog dela i u koautorском udžbeniku bio Smerdel, budući da se i u udžbeniku koji samostalno potpisuje ovaj zagrebački profesor Ustavnog prava ponavlja identičan sadržaj kao i u prethodnom udžbeniku (kada je reč o materiji koja nas interesuje u ovom radu). Vredi napomenuti da je u kontekstu nacionalne istorijsko-pravne tematike kratak osvrt na iskustvo Hrvatske u Jugoslaviji istovremeno i jedini istorijski sadržaj u ovom udžbeniku. Drugim rečima, autor se opredelio da se ne upušta u istoriju ranijih ustavnopravnih aran-

28 Orlović, S., 2019, *Ustavno pravo*, Novi Sad, Pravni fakultet, str. 23.

29 Skarik, S., Siljanovska-Davkova, G., 2007, *Ustavno pravo*, Skopje, Praven fakultet „Justinijan Prvi“, str. 294–295.

žmana u kojima se Hrvatska nalazila pre Jugoslavije, zadržavajući se samo na dvadesetom veku.³⁰

U ostalim univerzitetskim sredinama (čiji su udžbenici analizirani u ovom radu) ustavnoistorijska materija je prisutna za sve istorijske periode, pa su prisutne i teme nastanka Jugoslavije i Vidovdanskog ustava, mada se primećuju razlike u obimu zastupljenosti. Ova materija je najzastupljenija u dva udžbenika sa Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu,³¹ a srazmerno detaljno je obrađena i u udžbeniku koji je u upotrebi na Pravnom fakultetu u Banjaluci.³² Udžbenici koji su u upotrebi na pravnim fakultetima u Sarajevu,³³ Ljubljani³⁴ i Podgorici³⁵ koncentrišu se pretežno na problematiku koja se, u kontekstu unitarnog uređenja Kraljevine SHS, može povezati za nacionalne sredine u BiH, Sloveniji i Crnoj Gori.

U prikazu istorijskog sadržaja o kojima je reč u ovom radu izdvajaju se dva ključna pitanja: (1) nastanak jugoslovenske države i (2) njeno unutrašnje uređenje. U Crnoj Gori je u udžbeničkoj ustavnopravnoj literaturi prisutan najkritičniji odnos prema činjenici stvaranja Kraljevine Jugoslavije i načinu njenog uređenja. Naročito se naglašava gubitak subjektiviteta Crne Gore, uz isticanje da se to dogodilo „po odluci Srbije“, zahvaljujući nelegalnoj i nelegitimnoj Podgoričkoj skupštini iz novembra 1918. godine. Tematici ustavnog razvitka Kraljevine SHS/Jugoslavije posvećene su tek dve stranice, pri čemu istorijski sadržaj nije tako redukovana i za ostale istorijske periode (što je, inače, slučaj u većini drugih udžbenika koji su ovom prilikom analizirani). Tako je, primera radi, Ustav Crne Gore iz 1905. godine obrađen na dvadesetak stranica. Mijat Šuković, koji je autor analiziranog udžbenika, naročito ističe centralistički karakter državne organizacije prve Jugoslavije i da je njoj Crna Gora, kako se naglašava, ostala „bez imena – znamenja“, bez prava „da na svojoj teritoriji propisuje ustavni i pravni poredak“, dok je to „za njenu teritoriju [...] činila centralistička kraljevska vlast bez bilo kakvog oblika dekoncentracije ili decentralizacije“. Ova poslednja ocena nije sasvim tačna, jer su upravne oblasti bile jedan oblik upravo dekoncentracije. Kratki prikaz ustavnopravne istorije međuratnog

30 Smerdel, B., 2013, *Ustavno uređenje europske Hrvatske*, Zagreb, Narodne novine, str. 241–243.

31 Marković, R., 1998, *Ustavno pravo i političke institucije*, Beograd, Službeni glasnik, str. 121–139; Petrov, V., Stanković, M., 2019, *Ustavno pravo*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 130–137.

32 Kuzmanović, R., 1995, *Ustavno pravo. Teorijski i istorijski dio*, Banja Luka, Univerzitetska knjiga, str. 133–140.

33 Trnka, K., 2000, *Ustavno pravo*, Sarajevo, Univerzitetska knjiga.

34 Grad, F., Kaučič, I., Zagorc, S., 2020, *Ustavno pravo*, Ljubljana, Litteralis, str. 77–79.

35 Šuković, M., 2009, *Ustavno pravo. Univerzalna ustavna tematika i ustavno pravo Crne Gore*, Podgorica, CID, str. 155–156.

perioda Šuković zaključuje ocenom da je centralističko uređenje značilo „oduzimanje jednom narodu prava da uređuje osnovne odnose na svojoj teritoriji“. Ističući da je to istovetno sa oduzimanjem „identiteta, individualiteta, samobitnosti“, Šuković zaključuje: „Za jedan narod i njegovu budućnost to je uvijek i svuda gubitak najdragocijeg što ima.“³⁶

Primetno je, dakle, da autor ovog udžbenika nije uopšte razmatrao odredbe Vidovdanskog ustava koje se ne bi u najneposrednijem ticala same Crne Gore. Stiče se snažan utisak da je stav autora da nelegitimnost uspostavljenog poretka isključuje potrebu njegovog pominjanja. Šuković ne pominje ni godinu donošenja prvog ustava Kraljevine SHS niti njegov tradicionalno prihvaćen naziv, što je, u kontekstu već predočenog, svojevrsni autorov stav u odnosu na konkretnu materiju. Taj stav je ojačan i napomenom da je čak i u Osmanskom carstvu Crna Gora imala „izvjesni posebni politički subjektivitet“.³⁷

S druge strane, u najnovijem udžbeniku koji je u upotrebi na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu njegovi autori Petrov i Stanković ističu da je i Srbija ulaskom u Jugoslaviju bila, u suštini, oštećena jer je „žrtvovala svoju državnost, uloživši je u stvaranje zajedničke države Južnih Slovena“.³⁸ Tako, polazeći sa različitih pozicija, pojedini autori dolaze do istog vrednosnog zaključka u odnosu na sam čin ujedinjenja, makar implicitno negativno konotirajući taj istorijski događaj.

Bez konkretizacije nacionalne perspektive (za razliku od prethodnih primera) kritiku jugoslovenskog ujedinjenja kao istorijske činjenice donosi i udžbenik sa Pravnog fakulteta u Zagrebu. Branko Smerdel najpre ističe da je jugoslovenska država „rezultat propasti Austro-Ugarske Monarhije i diktata pobjednika u I. svjetskom ratu“, sasvim izostavljajući vrlo autentične unutrašnje snage koje su se zalagale za nastanak jugoslovenske države. Dalje ovaj autor ističe:

Tijekom sedamdesetak godina postojanja države isprobani su najrazličitiji oblici državne organizacije, oblika vladavine i ustrojstva vlasti, donošeni brojni ustavni dokumenti, pa ipak je bit postojećih režima ostala u osnovi jednaka: autokracija i diktatura, različitog ideološkog i političkog predznaka, ali uvijek utemeljena na nepoštivanju formalnih ustavnih dokumenata i gaženju prava naroda, manjina i pojedinaca.

Smerdel takođe implicira pomalo fatalističko stanovište da je Jugoslavija, u osnovi, bila nemoguća u bilo kom obliku zbog različitih tradicija i političkih kultura, videći u njenom postojanju inherentni i neprevladivi

36 Šuković, M., 2009, str. 155–156.

37 *Ibid.*, str. 154.

38 Petrov, V., Stanković, M., 2019, str. 130.

sukob Istoka i Zapada, tradicija, političkih kultura.³⁹ U ostalim udžbenicima nema takvih zaključaka o samoj činjenici nastanka jugoslovenske države, ni neposrednih ni impliciranih. Sve su ovo, međutim, ocene čiji je pravni smisao gotovo neuhvatljiv i više reflektuje istorijsko-političke stavove autora o konkretnom pitanju nego što kazuje nešto relevantno o Vidovdanskom ustavu.

U kontekstu narativa o nastanku jugoslovenske države postoji visok stepen saglasnosti kod većine autora udžbenika oko toga da je ta država nastala ignorisanjem ne samo izraženih težnji predstavnika Hrvata i Slovenaca (na primer u „Napatku“ Narodnog vijeća), već i nekih usaglašenih dogovora (Krfska deklaracija), pa čak i nasuprot njima. Ta činjenica je pomenuta u većini udžbenika. Kada su u pitanju autori iz Srbije, oni, međutim, naročito naglašavaju da je na takav način ujedinjenja uticao faktički odnos snaga: Država Slovenaca, Hrvata i Srba, pored toga što nije bila međunarodno priznata, imala je i svojevrsnu krizu unutrašnjeg poretka budući da je Vojvodina, nezavisno od odluka Narodnog vijeća u Zagrebu, proglasila ujedinjenje sa Srbijom. To je oslabilo njen položaj u odnosu na Kraljevinu Srbiju.⁴⁰ Istovremeno, upravo je takav pristup Srbije osnov za izvođenje zaključaka o dominaciji srpskog činioca u zajedničkoj državi (hegemonija), koji je prisutan u interpretaciji autora iz Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine (osim Republike Srpske) i Crne Gore. U kontekstu položaja austrougarskih Jugoslovena naročito privlači pažnju formulacija u slovenačkom udžbeniku u kojem se navodi da je provizorna Država Slovenaca, Hrvata i Srba usled „spoljnih i unutrašnjih pritisaka bila primorana da se ujedini sa srpskom državom“.⁴¹ Činjenica je, međutim, da je ova država nastala kada je proces dogovaranja o ujedinjenju Južnih Slovena bio daleko odmakao, pa je u osnovi relevantno bilo samo pitanje načina ujedinjenja, a ne i toga da li će se ujedinjenje dogoditi. Ako je na nešto bila primorana DSHS, onda je to način ujedinjenja na koji, pod povoljnijim unutrašnjim i spoljašnjim okolnostima, verovatno ne bi pristala.

S druge strane, nekada se nesporna činjenica da je Prvodecembarški akt, kako beleži Smerdel, izveden „protivno stajalištu Narodnog vijeća o udruživanju država na ravnopravnoj osnovi“, pojačava pogrešnim shvatanjem

39 Smerdel, B., 2019, str. 242. U tom kontekstu Smerdel sa odobravanjem citira Oskara Grunvalda: „Ono što suvremenu Jugoslaviju čini gigantskom eksperimentalnom postajom čovječanstva je činjenica da je u njoj na djelu sukob Istoka i Zapada, zasjenjen istodobno postojećim sukobom Sjevera i Juga. To opravdava tvrdnju kako je Jugoslavija mikrokozam najteže rješivih problema suvremenog svijeta. Naplavine najrazličitijih svjetova razdiru ovu zemlju zadivljujuće prirodne ljepote i različitosti.“

40 Marković, R., 1998, str. 126; Petrov, V., Stanković, M., 2020, str. 131.

41 Grad, F., Kaučić, I., Zagorc, S., 2020, str. 77.

da je, kako navodi isti autor, „proglašeno priključenje srpskoj državi“. Naime, u Adresi predstavnika Narodnog vijeća izričito je rečeno da:

*Slovinci, Hrvati i Srbi, koji su na teritoriji bivše austro-ugarske monarhije izveli prevrat i privremeno konstituirali nezavisnu narodnu državu [...] izjavili su već u objavi Narodnog Veća od 19. X. da žele i hoće da se sjedine sa Srbijom i Crnom Gorom u jedinstvenu narodnu državu Srba, Hrvata i Slovenaca.*⁴²

Formulacija „sjedine sa Srbijom i Crnom Gorom“ jasno ukazuje na to da nije reč o „priključenju srpskoj državi“. U tom smislu je još eksplicitniji bio regent Karađorđević, koji je u odgovoru na Adresu proglasio „ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca Hrvata i Srba u jedinstveno kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca“.⁴³ Ponašanje vladajuće srpske elite u potonjem periodu je *via facti* stvorilo stanje kao da je reč o „priključenju srpskoj državi“, ali sam Prvodecembarški akt nije bio formulisan u tom duhu. Neće to biti ni prvi ni poslednji put da jedno bude dogovoreno, a da se drugačije uradi. To je sasvim nedvosmisleno formulisao i Marković u svom udžbeniku: „Među državnim organima najmoćniji bio je kralj, koji je uz formalnu vlast koju je imao bio sklon da radi i na svoju ruku, ne poštujući političke dogovore.“⁴⁴

U kontekstu okolnosti u vezi sa ujedinjenjem 1918. godine, slovenački udžbenik ističe specifičnost situacije na prostoru kojim je upravljalo Narodno veće iz Ljubljane (Istra, Trst i Slovenija), koje je u novembru 1918. godine izdalo Naredbu o prelaznoj administraciji (Zolgerov ustav), koja je, iako nije bila ustav u formalnom smislu, za dati prostor imala ustavni značaj.⁴⁵

Kada je reč o ustavnopravnoj materiji, odnosno pojedinostima u vezi sa Vidovdanskim ustavom, najmanje sadržaja nalazimo u hrvatskom udžbeniku čiji je autor Branko Smerdel:

*Ustavotvorna skupština Kraljevine SHS, izabrana suprotno zahtjevima Narodnog vijeća, prihvatila je 28. lipnja 1921. godine takozvani „Vidovdanski Ustav Kraljevine SHS“. Po tom je Ustavu, protivno zahtijevanjima hrvatskih federalista, nova država uređena kao unitarna i visokocentralizirana država pod monarhijom Karađorđevića. S obzirom na takav početak zajedničkog života, državu je bilo nemoguće stabilizirati, jer su svi narodi, a napose hrvatski politički vođe, morali pružiti odlučan otpor nastojanjima srpskih vladajućih slojeva, na čelu s kraljem, da u okviru unitarne države nastoje stvoriti jedinstven „jugoslovenski narod“ i tako osigurati trajnu dominaciju.*⁴⁶

42 Petranović, B., Zečević, M., 1987, str. 74.

43 *Ibid.*, str. 75.

44 Marković, R., 1998, str. 131.

45 Gard, F., Kaučić, I., Zagorc, S., 2020, str. 78.

46 Smerdel, B., 2019, str. 243.

Iako je reč o udžbeniku koji je namenjen studentima prava u Hrvatskoj, pa se ne može ništa zameriti što se autor bavi pitanjima relevantnim za njenu pravnu prošlost, Smerdel je suzio na hrvatsku komponentu („hrvatski federalisti“) upravo onaj aspekt problema koji je imao širu osnovu od hrvatske. Naime, front protivnika centralizma uključivao je i slovenačke, muslimanske, crnogorske, makedonske, pa i nezanemarljiv broj srpskih političara i intelektualaca. Ta vrsta sužavanja fokusa na nacionalnu perspektivu ne doprinosi istinskom razumevanju dinamike odnosa koje je potrebno rasvetliti. Pa i ponešto neočekivana upotreba srpske varijante „jugoslovenski“ umesto hrvatske – „jugoslavenski“ (narod) blagom ironijom opterećuje udžbenički narativ, naročito kada su tako apodiktičke tvrdnje vezane za problematiku koja je u konkretnom društvu osetljiva. Opredeljenje za centralizam je, ukratko, imalo dublji koren i širu osnovu od težnje za osiguravanjem „trajne dominacije“, iako je motiv održavanja dominantnog položaja kod tadašnje srpske političke elite i dinastije bio nesumnjivo prisutan. Ali svakako nije jedini vredan pomena.

Kada je reč o udžbenicima koji su u upotrebi u Sloveniji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, iz razumljivih razloga, naglašene su pojedinosti koje su od specifičnog značaja za ustavnu istoriju tih država. Tako se u udžbeniku čiji je autor Kasim Trnka i koji se koristi na Pravnom fakultetu u Sarajevu naročito ističe da je ondašnja bošnjačka politička elita uspešla da izdejstvuje da sam Vidovdanski ustav propiše da podela na oblasti, koja je bila predviđena Vidovdanskim ustavom, bude na prostoru Bosne i Hercegovine izvršena tako da se oblasti formiraju unutar njenih istorijskih granica.⁴⁷ (To je, inače, jedan od važnijih argumenata kada je reč o istorijskom kontinuitetu granica, tj. postojanosti Bosne i Hercegovine.) Sličnu faktičku situaciju, koja nije bila garantovana samim Ustavom, srećemo i u slučaju Slovenije, koja je bila „podeljena na dve oblasti, Ljubljansku i Mariborsku, premda su one bile pretežno oblikovane prema slovenačkim nacionalnim granicama“.⁴⁸ Posledično, isto je važno i za hrvatsku teritoriju, kada je reč njenim spoljašnjim granicama, koje je delila sa Slovenijom i Bosnom, ali je zbog specifičnosti unutrašnjih prilika u Hrvatskoj, njene državno-pravne tradicije i etničke strukture ova okolnost imala manji, pa čak, iz hrvatske perspektive, negativan značaj. Konačno, i autor crnogorskog udžbenika Mijat Šuković (*nota bene* – ne pominjući ni godinu donošenja, a ni u tradiciji prihvaćen naziv prvog Ustava Kraljevine SHS) podvlači da je Crna Gora na osnovu tog akta ostavljena „bez crnogorskog

47 Trnka, K., 2000, *Ustavno pravo*, Sarajevo, Univerzitetska knjiga, str. 92. Član 135. Vidovdanskog ustava o kojem je reč glasio je: „Zakonom o razgraničenju oblasti, Bosna i Hercegovina će se razdeliti u oblasti u svojim sadašnjim granicama.“

48 Gard, F., Kaučić, I., Zagorc, S., 2020, str. 78.

imena i bez Bjelopoljskog i Pljevaljskog sreza“ i svedena, pod nazivom Zetska oblast, na „status jedne od 33 'upravne oblasti'“.⁴⁹

U kontekstu udžbeničke materije vezane za podelu na oblasti вреди uočiti da su perspektive različite, zavisno od stanja koje je uspostavljeno u odnosu na prethodni period: dok je za Bosnu i Hercegovinu i Sloveniju podela na oblasti, koja je pratila liniju istorijske, odnosno etničke granice, bila u najmanju ruku prihvatljiva, dotle je naizgled slična situacija u slučaju Crne Gore, koja je do 1918. bila samostalna država, zapravo bila traumatično iskustvo.

Zanimljivo je da je udžbenik koji se koristi na Pravnom fakultetu u Ljubljani jedini koji eksplicitno pominje „velikosrpsku težnju ka uspostavljanju jugoslovenske nacije“.⁵⁰ Pojam „velikosrpski“ u kontekstu sistema uspostavljenog Vidovdanskim ustavom nije u upotrebi u drugim udžbenicima, iako je u njima (osim u Srbiji) jasno istaknuto da je unitarizam-centralizam bio nametnut prvenstveno od strane i u interesu srpskih političkih činilaca.

Udžbenik slovenačkih autora, osim tema koje se tiču problematičnog ujedinjenja, državnog uređenja i administrativne podele, uočavaju kod Vidovdanskog ustava i određene pozitivne aspekte. Tako se u udžbeniku ističe da je Vidovdanski ustav izrađen po uzoru na tada „najnapredniji Vajmarski ustav“, naglašavajući da je prvi ustav Kraljevine SHS imao „opširno poglavlje o građanskim pravima i obavezama i o socijalnim i ekonomskim pravima među kojima se može istaći odredba o posebnoj zaštiti žena na radu“.⁵¹ Rodnu perspektivu slovenački autori ističu na još jednom mestu, naglašavajući da je ustav omogućavao da se i ženama zakonom omogući biračko pravo.⁵² Uz ocenu da se radilo o veoma naprednim odredbama, autor udžbeničkog sadržaja o ljudskim pravima u Vidovdanskom ustavu Zagorc opravdano zaključuje da su se u praksi odredbe o ovim pravima veoma malo poštovale.⁵³

O uticaju Vajmarskog ustava na Vidovdanski ustav pišu, i to dosta opširnije, još jedino autori iz Srbije, uz istovetnu ocenu o nepoštovanju relativno brojnih ekonomsko-socijalnih prava. Tako Marković, nabrojajući opširno prava koja su garantovana, posebno apostrofira da je bilo predviđeno da je „svojina zajemčena, ali njena upotreba ne sme da šteti

49 Šuković, M., 2009, *Ustavno pravo*, str. 155.

50 Gard, F., Kaučič, I., Zagorc, S., 2020, str. 78.

51 *Ibid.*, str. 751–752.

52 *Ibid.*, str. 79.

53 *Ibid.*, str. 751–752.

celini, čime je istaknuto da svojina ima i socijalnu funkciju“. Međutim, zaključuje Marković, „većina proglašanih sloboda i prava, naročito političkih, bila je suspendovana običnim zakonima. Po takvim suspenzijama bio je karakterističan Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi od 2. avgusta 1921.“⁵⁴

Udžbenici koji su osnovna literatura na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, a naročito udžbenik Markovića, sadrže detaljan prikaz nastanka i konstituisanja prve jugoslovenske države. Uz snažan oslonac na Slobodana Jovanovića, Marković se pretežno bavi u svom udžbeniku svedenom analizom ustavnih odredaba, ali vrlo malo zalazi u najkontroverznija pitanja, naročito ona koja su u „sivoj zoni“ između pravnog i političkog. Iz Markovićevog udžbenika mogu se sagledati veoma plastično svi oni razlozi koji su uzrokovali političku krizu u Kraljevini SHS, ali ih autor zapravo ne apostrofira kao takve. O najkontroverznijem pitanju, a to je unitarističko-centralistički koncept države, Marković kaže:

Po obliku državnog uređenja ta država je, premda višenacionalna zajednica, unitarna. A upravo je njen višenacionalni sastav pretpostavljao federalno uređenje unitarnom. Ignorisanje nacionalne složenosti bio je razlog kasnijih političkih i socijalnih sukoba. Jedinstvo države objašnjava se jednim narodom sa tri različita imena, odnosno plemena.

Osim toga, ne relativizujući probleme sa kojima se Kraljevina SHS suočavala, ovaj autor ističe i da su u političkom životu „bitna obeležja parlamentarnog režima negirana.“⁵⁵

Ukoliko bi se moglo reći da je u udžbenicima izvan Srbije neretko prisutno naglašeno izjašnjavanje autora o ne-pravnim pitanjima ondašnje epohe (sa odjecima u savremenom periodu), kakvo je, primera radi, pitanje „narodnog jedinstva“ ili pitanje razloga za izbor centralističkog uređenja, onda bi se za udžbenik čiji je autor Marković moglo reći da je naglašen izostanak takvog izjašnjavanja. To je, u doktrinarnom smislu, vrlo sigurna pozicija, ali se postavlja pitanje koja je svrha ustavno-istorijskog pristupa ako se studentima uskrati „istoričnost“ tog istorijskog sadržaja, koja je od suštinskog značaja za razumevanje materije o kojoj je reč. Ovde imam u vidu da je u najmanju ruku neobično da se u udžbeniku koji se detaljno bavi ustavnoistorijskom problematikom države čiji je veoma izražen problem bio nacionalno pitanje sasvim izostavi jasno ukazivanje da je ustav usvojen većinom glasova poslanika koji su dolazili iz jedne etničke strukture – srpske i da se za tu okolnost ponudi objašnjenje.

54 Marković, R., 1998, str. 138–139.

55 *Ibid.*, str. 133.

4. IZBEGAVANJE KONTROVERZI

Najčešće nevelik prostor posvećen sadržaju u vezi sa Vidovdanskim ustavom u udžbenicima Ustavnog prava često je dodatno sužen, u osnovi, uopštenim kvalifikacijama u vezi sa jugoslovenskom državom, dok izvesne pravno relevantne, pa i intrigantne pojedinosti ostaju sasvim zanemarene. Udžbenik, dakako, nije literatura u kojoj se razrešavaju kontroverze, ali se one mogu i u toj vrsti literature jasno predočiti.

Ovde ćemo to ilustrovati jednim primerom koji se pojavljuje u većini udžbenika. Naime, u udžbenicima se često ističe da Država Slovenaca, Hrvata i Srba nije bila međunarodno priznata, kao i da je ujedinjenje 1918. godine izvršeno mimo instrukcija Narodnog vijeća, kao vrhovnog organa te nepriznate države.⁵⁶ Međutim, u Ženevi je, novembra 1919, u ime vlade Kraljevine Srbije, Nikola Pašić priznao Narodno vijeće Države SHS, a sam regent Aleksandar je u odgovoru na adresu Narodnog vijeća 1. decembra 1918. godine proglasio ujedinjenje Srbije upravo „sa nezavisnom državom Slovenaca, Hrvata i Srba“.⁵⁷

Ova okolnost zasigurno stvara izvesnu kontroverzu koja se ne iscrpljuje konstatacijom da je ujedinjenje 1918. izvršeno nasuprot prethodnim političkim dogovorima. Pre bi se moglo reći da je Prvodecembarški akt istovremeno priznao, pa poništio državnost Države SHS, što je pitanje koje ovde dalje ne možemo da razvijamo, ali вреди istaći da je ono sve drugo pre nego zatvoreno.⁵⁸ I nespornu činjenicu da je ustav donet nasuprot slovu i duhu Krfske deklaracije treba posmatrati u kontekstu činjenice da je Krfsku deklaraciju prethodno umnogome negirala Ženevska deklaracija, koja je doneta u okolnostima promenjenog odnosa snaga.

Pored navedenog, veoma je pogrešno zanemarivanje činjenice da je, kako je istaknuto u prvom poglavlju ovog rada,⁵⁹ opredeljenje za narodno jedinstvo bilo daleko šire rasprostranjeno i da se ne može svesti na „srpske vladajuće slojeve“, ali je činjenica da je unitarizam-centralizam imao daleko manju podršku u elitama drugih naroda. Nije bez značaja, niti je manje

56 Gard, F., Kaučić, I., Zagorc, S., 2020, str. 78; Marković, R., 1998, str. 129; Petrov, V., Stanković, M., 2020, str. 131; Smerdel, B., 2019, str. 242; Kuzmanović, R., 1995, str. 135.

57 Petranović, B., Zečević, M., 1987, str. 59–64, 73–78.

58 Ovo pitanje naročito dobija na značaju u kontekstu nespornog stava da se međunarodno priznanje ne smatra uslovom niti elementom postojanja države. O tome videti u klasičnom delu Wheaton, H., 1964, *Elements of International Law*, New York, Oceana Publications Inc; London, Wildy & Sons Ltd, p. 28 i *passim*. Od pitanja međunarodnog priznanja važnije je pitanje da li je Država SHS uopšte i postojala u smislu unutrašnjeg suvereniteta.

59 Vid. fn. 6.

intrigantno pitanje ustavnopravne kvalifikacije Prvodecembarskog akta o ujedinjenju, naime da li je reč o aktu ustavnog značaja ili ne.

Kada je reč o pojedinim pitanjima koja se tiču političkih odnosa i načina na koji je Vidovdanski ustav usvojen, čini se da je nezaobilazno, ukoliko se ta pitanja pokrenu, ponuditi i odgovarajuće objašnjenje. Tako se u udžbenicima koji se koriste na Pravnom fakultetu u Beogradu ističe okolnost da je ustav usvojen tako što je određen broj glasova muslimanskih predstavnika u Ustavotvornoj skupštini bio „kupljen“.⁶⁰ Međutim, ne daje se nikakvo objašnjenje zašto je postupljeno tako i zašto, umesto trgovine glasovima, nije nastavljen proces iznalaženja rešenja koje bi obezbedilo adekvatnu većinu.

Sva ta i mnoga druga relevantna pitanja su uglavnom zaobiđena, a prostor je neretko davan kvalifikacijama bez potrebnih objašnjenja. U suštini, radi se o tome da u izlaganju ustavnoistorijske tematike treba pronaći pravu meru između specifičnosti sadržaja zbog koje je ovaj značajan (na primer koncept narodnog jedinstva), pravno-doktrinarnе analize (unitarizam-centralizam kao organizaciona formula) i potencijalno pravno relevantnih pitanja u vezi za nepravim istorijskim okolnostima (na primer politički, kulturni i drugi konteksti nosilaca, subjekata istorijskih procesa koji su u poziciji da donose odluke). Bez kombinacije ovih elemenata krajnje je upitna korisnost bilo kog pravnoistorijskog sadržaja u nastavi. Student zainteresovan za pomenutu problematiku možda bi najbolje postupio ako bi konsultovao sve udžbenike, što bi bilo dobro polazište za multiperspektivni pristup, kakav jedino može pružiti kompleksan (dakle realističan) pogled u problem o kojem je reč.

5. ZAKLJUČAK

Vidovdanski ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca jedan je od glavnih toposa istorije jugoslovenske države, njena neuralgična tačka i sinonim unitarizma, centralizma, monarhizma i političkog sistema države čiji je poredak ovim ustavom ustanovljen. Ova tema nejednako je prisutna u udžbenicima Ustavnog prava na pravnim fakultetima u zemljama naslednicama Jugoslavije, države čiji je pomenuti ustav bio prvi konstitutivni akt. Ona je prisutna u većem obimu u udžbenicima koji se koriste na pravnim fakultetima univerziteta u Beogradu, samo u osnovnim crtama se javlja u udžbenicima fakulteta univerziteta u Ljubljani, Zagrebu, Podgorici i Sarajevu, dok je sasvim izostavljena iz nastave prava u Skoplju i Novom Sadu. Na Pravnom fakulteta Univerziteta u Beogradu izučava se kao

60 Marković, R., 1998, str. 132; Petrov, V., Stanković, M., 2020, str. 132.

„organski“ deo nacionalne ustavnopravne istorije, što je u skladu sa više kriterijuma, od kojih treba istaći oslanjanje vidovdanskog ustavotvorca na Ustav Kraljevine Srbije iz 1903. godine.

Može se zaključiti da su na prisustvo u analiziranim udžbenicima Ustavnog prava i na opštu ocenu ustavnostorijskog sadržaja u njima o kojem je reč uticala dva kriterijuma: redukovanje ustavnostorijskih sadržaja u nastavi Ustavnog prava uopšte i razumevanje značaja i posledica usvajanja i primene Vidovdanskog ustava za konkretne države: naglašeno negativan odnos prema okolnostima usvajanja i odredbama Vidovdanskog ustava podrazumeva i gotovo usputni tretman ove teme u ustavnopravnoj udžbeničkoj literaturi. Naročito je u slučaju Hrvatske i Crne Gore karakterističan pristup koji Vidovdanski ustav posmatra isključivo u kontekstu problema koje je ovaj akt proizveo sa stanovišta hrvatske, odnosno crnogorske državopravne pozicije. U ostalim analiziranim slučajevima, uprkos unisonoj negativnoj oceni načina donošenja i efekata Vidovdanskog ustava, ipak dominira neutralniji pristup, u smislu da se Vidovdanski ustav posmatra u nešto kompleksnijoj optici. To, naime, znači da se sagledavaju i opšte karakteristike Vidovdanskog ustava, ali i pojedinosti od značaja za konkretnu sredinu.

Ocene koje se odnose na čin stvaranja Kraljevine Jugoslavije snažno su obojene kritikom njenog ustavnog poretka, pri čemu sasvim izostaje razlikovanje samog čina nastanka jugoslovenske države od načina na koji je ona bila uređena, što je inače bilo redovno isticano u periodu socijalističke Jugoslavije, kada je sam Vidovdanski ustav takođe bio posmatran sa izraženom kritičkom distancom. U tom kontekstu, ne samo da je izostavljena distinkcija između same ideje jugoslovenske države i načina njenog uređenja već se neretko iz sadržaja posvećenog ovoj temi može prepoznati i negativan odnos prema samoj ideji jugoslovenske države.

Zalazeći u problematiku „narodnog jedinstva“, odnosno ideje da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan „troimeni narod“, svi autori, eksplicitno ili *tacite*, osporavaju njenu utemeljenost, ali propuštaju da kažu da je ta ideja u eliti, koja je državu stvarala, bila gotovo opšteprihvaćena, a da je suštinsko razilaženje nastajalo oko toga da li ta (za većinu aktera nesporna) činjenica treba da rezultira i unitarnom državom. U nastavnom sadržaju o Vidovdanskom ustavu i Jugoslaviji nekoliko podaci vezani za ove teme neretko dele i inače mali prostor koji im je opredeljen sa fluidnim koncepcijama autora o identitetu, kulturološkim preprekama svakoj Jugoslaviji (bila ona federalna ili unitarna) ili o „žrtvovanju“ (srpske) državnosti jugoslovenskom jedinstvu. Takve ocene su u suštini reprodukovanje nekih, u svojim sredinama opšteprihvaćenih narativa, upitnog kapaciteta da posluže kao deo razumevanja teme o kojoj je reč.

Uočljivo je da među svim autorima postoji saglasnost da je uređenje uspostavljeno Vidovdanskim ustavom bilo neadekvatno. Međutim, upadljiv je izostanak u analiziranim udžbenicima, koji su u upotrebi u Srbiji, da je za unitarističko-centralističko uređenje bila prvenstveno odgovorna srpska politička elita. Međutim, upravo ono što autori udžbenika Ustavnog prava za beogradski Pravni fakultet ne formulišu zapravo je centralno mesto u udžbenicima koji su u upotrebi u drugim sredinama, u kojima se, s druge strane, ova činjenica sagledava u pre naglašeno političkoj optici (dominacija srpskog faktora u Jugoslaviji). Time se isključuje, primera radi, principijelno (a ne samo interesno) protivljenje federalizmu.

Način na koji je materija vezana za nastanak Jugoslavije i Vidovdanski ustav obrađena u udžbenicima Ustavnog prava koji su analizirani u ovom radu veoma je dobra ilustracija za to kako, polazeći od istovetnog centralnog korpusa činjenica (kontroverze oko čina ujedinjenja, neadekvatan način donošenja ustava, nedostaci ustavnih rešenja, negativan uticaj na međunacionalne odnose u državi), interpretacije mogu bitno da se razlikuju. Ne možemo da ne primetimo da te razlike prate nacionalne granice.

Interpretacije koje su u skladu sa ustaljenim perspektivama konkretne sredine ne iznenađuju, budući da je reč o vrlo elementarnom, informativnom sadržaju na stranicama udžbenika koji ne dozvoljava ekstenzivnu debatu. Ipak, istorijski značaj teme i kontroverze koje se oko nje otvaraju veoma su podsticajno okruženje za preispitivanje pomenutih „ustaljenih perspektiva“ iz kojih se sagledava Vidovdanski ustav. Bez takvog pristupa, kada su pitanja objektivno otvorena, upitan je smisao obrade ustavnoistorijskih tema na stranicama udžbenika Ustavnog prava.

LITERATURA

1. Bakić, J., 2004, *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma*, Zrenjanin, Gradska biblioteka „Žarko Zrenjanin“.
2. Banac, I., 1995, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb, Diureux.
3. Čulinović, F., 1970, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, Beograd, Vojnoizdavački zavod.
4. Dobrivojević, I., 2006, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra (1929–1935)*, Beograd, Institut za savremenu istoriju.
5. Đorđević, J., 1989, *Ustavno pravo*, Beograd, Savremena administracija.
6. Engelsfeld, N., 1989, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb, Globus, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
7. Fira, A., 2011, *Vidovdanski ustav*, Beograd, SANU.
8. Gajević, D., 1985, *Jugoslovenstvo između stvarnosti i iluzija*, Beograd, Prosveta.

9. Gligorijević, B., 1979, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929*, Beograd, Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga.
10. Grad, F., Kaučić, I., Zagorc, S., 2020, *Ustavno pravo*, Ljubljana, Litteralis.
11. Grubić, N., 1991, Suverenost u Nacrtu Ustava Hrvatske republikanske seljačke stranke iz 1921. godine, *Dometi: kultura, književnost, društvena pitanja*, 4–5.
12. Heitzenrater, R. P., 2002, Tradition and History, *Church History*, 71/3.
13. Ivašković, I., 2018, The Vidovdan Constitution and the Alternative Constitutional Strategies, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 3/4.
14. Janković, D., 1967, *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija*, Beograd, Savremena administracija.
15. Janković, D., Vidovdanski ustav, u: Dimitrijević, S. et al., 1958, *Iz istorije Jugoslavije 1918–1945*, Beograd, Nolit.
16. Jovanović, S., 1924, *Ustavno pravo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd, Geca Kon.
17. Kandić, Lj., 1969, Socijalno ekonomske odredbe Vidovdanskog ustava i Vajmarski ustav, *Zbornik radova*, 3.
18. Kandić, Lj., Ustavni poredak između dva rata, sa posebnim osvrtom na socijalno-ekonomski program ustava od 1921. i 1931., u: Jovičić, M. (ur.), 1990, *Dva veka savremene ustavnosti: zbornik radova sa naučnog skupa održanog 17. i 18. septembra 1987*.
19. Kosnica, I., Social Rights in the First Yugoslavia (1918–1941): Tradition, Model and Deviations, in: Frenkel, D. A., Varga, N., (eds.), 2019, *New Studies in History and Law*, Atena, Athens Institute for Education and Research.
20. Kršljanin, N., 2020, The parliament of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes: projects, the constitution, and reality (1918–29), *Parliaments, Estates and Representation*, 2.
21. Kuzmanović, R., 1995, *Ustavno pravo. Teorijski i istorijski dio*, Banja Luka, Univerzitetska knjiga.
22. Marinković, T., Serbia, in: Alen, A., Haljan, H. (eds.), 2019, *IEL Constitutional Law*, Kluwer Law International BV.
23. Marinković, T., Ustavni identitet vidovdanske Jugoslavije, u: Begović, B. (ur.), 2020, *Sto godina od ujedinjenja – formiranje države i prava*, Beograd, Pravni fakultet.
24. Marković, R., 1998, *Ustavno pravo i političke institucije*, Beograd, Službeni glasnik.
25. Milošević, M., 2000, Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca – prvi naziv jugoslovenske države, *Arhiv*, 1.
26. Milošević, S., Ukidanje monarhije u Jugoslaviji: stav jugoslovenskih komunista prema monarhiji od Drugog zasedanja AVNOJ-a do izbora 1945. godine, Janjetović, Z., (ur.), 2013, *Istraživanja saradnika Instituta za noviju istoriju Srbije: istorijska tribina*, Beograd, INIS.
27. Mratović, V., Filipović, M., Sokol, S., 1981, *Ustavno pravo*, Zagreb, Pravni fakultet.
28. Orlović, S., 2019, *Ustavno pravo*, Novi Sad, Pravni fakultet.

29. Pavlović, M., 2012, Jugoslovenska kraljevina: prva evropska regionalna država, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 141.
30. Pellicciari, I., 2004, *Tre nazioni, una costituzione. Storia costituzionale del Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (1917–1921)*, Soveria Mannelli, Rubbettino.
31. Petranović, B., Zečević, M., 1987, *Jugoslovenski federalizam. Ideje i stvarnost*, 1, Beograd, Prosveta.
32. Petrov, V., Stanković, M., 2019, *Ustavno pravo*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
33. Popović, O., 1987, Oblik državnog uređenja prema nacrtima parlamentarne opozicije u Kraljevini SHS u vreme donošenja prvog jugoslovenskog ustava, *Analiza Pravnog fakulteta u Beogradu*, 3–4.
34. Skarik, S., Siljanovska-Davkova, G., 2007, *Ustavno pravo*, Skopje, Praven fakultet „Justinijan Prvi“.
35. Smerdel, B., 2013, *Ustavno uređenje europske Hrvatske*, Zagreb, Narodne novine.
36. Strobl, M., Kristan, I., Ribičič, C., *Ustavno pravo SFR Jugoslavije*, Ljubljana, Pravna fakulteta v Ljubljani, Dopisna delavska univerza.
37. Šuković, M., (2009), *Ustavno pravo. Univerzalna ustavna tematika i ustavno pravo Crne Gore*, Podgorica, CID.
38. Trnka, K., 2000, *Ustavno pravo*, Sarajevo, Univerzitetska knjiga.
39. Wheaton, H., 1964, *Elements of International Law*, New York, Oceana Publications Inc; London, Wildy & Sons Ltd.
40. Zver, M., 1991, Slovenske ustavno-pravne zamisli Jugoslavije (1921, 1974 in 1990), *Časopis za kritiko znanosti*, 132–133.

CONSTITUTION WITHOUT A STATE: THE FORMATION
OF THE KINGDOM OF SCS AND “THE VIDOV DAN”
CONSTITUTION IN THE CONSTITUTIONAL LAW
CURRICULUM IN YUGOSLAVIA’S SUCCESSOR STATES

Srđan Milošević

ABSTRACT

“The Vidovdan” Constitution of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, rendered on 28 June 1921, one hundred years after its adoption, remains an unavoidable topic and an occasion for discussions about the reasons for the failure of the Yugoslav state. The unitarian-centralist system unanimously criticized today as an inadequate constitutional form for the functioning of a complex community such as Yugoslavia was once legitimized by the concept of national unity of Serbs, Croats, and Slovenes. The national conception, the type of state system, and the related disagreements are part of both the political and constitutional history of

the states that emerged from the disintegration of Yugoslavia. This paper analyses the content of textbooks of Constitutional Law that are in use at law schools in the successor states, which have existed continuously since the breakup of Yugoslavia until today and are used to educate the vast majority of lawyers in these states. The way in which the shared constitutional history from the first decade of Yugoslavia is presented after the collapse of the socialist paradigm (that mainly was unison) largely follows the national borders of the successor states in terms of its content and interpretation.

Key words: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, The “Vidovdan” Constitution, constitutional law, textbooks.

Dostavljeno Uredništvu: 8. maja 2021. godine

Prihvaćeno za objavljivanje: 11. juna 2021. godine